

## A (budapesti) papság (egyház)politikai koncepciója az 1956-os forradalom idején

A rendszerváltozás óta eltelt időszakban és az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója kapcsán több összefoglaló munka született a Katolikus Egyház és az októberi események kapcsolatának bemutatására.<sup>1</sup> Ezeknek az elemzéseknek ki nem mondott, de érzékeltetett állítása, hogy 1956-ban a papságnak nem volt egységes koncepciója a változások mikéntjére vonatkozóan, és inkább sodródott az eseményekkel, mint alakította azokat.<sup>2</sup> Úgy véljük, ez a feltételezés csak részben igaz, és azt állítjuk, hogy a budapesti papság – a regnumi atyáknak köszönhetően – viszonylag egységes, közösségileg is megvitatott elgondolásokkal lépte át a forradalom küszöbét, s kezdte meg a kádári diktatúra első szakaszát.<sup>3</sup> Ennek alátámasztása érdekében az első Regnum-per<sup>4</sup> és Grósz József püspökkari elnökségének vonatkozó dokumentumait<sup>5</sup> vizsgáljuk, amelyek az akkori egyházi „korszellem” alakulásának egyes fázisaihoz vezetnek vissza bennünket.

### *A Regnumi papok szerepe az 1956 forradalom egyházi szemléletének kialakításában*

Beresztóczy Miklós (1905–1973) *A katolikus békemozgalom húsz éve* című visszaemlékezésében,<sup>6</sup> Gergely Jenő (1944–2010) pedig az e forrásra építő, kommunista ihlettségű egyháztörténetében<sup>7</sup> az 1956-os forradalom eseményeit nem a forradalom napjaival, hanem a szeptemberi papi korónák rövid említésével kezdi. „Már a szeptemberben megtartott őszi korónák alkalmával, de még inkább az október közepén tartott papi korónákon feltűntek olyan paptársaink, akik eddig a magyar politikai élethez nem szóltak hozzá, és most előkészített írásból felolvasott hozzászólásaikban elég éles ellenforradalmi hangot ütöttek meg, nemcsak a katolikus békemozgalom gondolataival szemben, hanem népünk társadalmi életének demokratikus alapjelenségeivel kapcsolatban is.”<sup>8</sup> De mi is történt ezeken a korónákon?

A kérdésre a Werner Alajos és társai peranyag vallomásai között találjuk meg a választ. Tompa Nándor (1919–1994) kihallgatási jegyzőkönyve szerint ugyanis Emödi László (1919–1988) 1956 nyarán egy kiáltványt szerkesztett, amelyben a politikai reformok láttán összefoglalta mindazt, amit a katolikus egyháznak követelnie kell az enyhülés világában.<sup>9</sup> Emödi Bálint Andorral (1924–) és Rózsavölgyi Lászlóval (1919–1987)<sup>10</sup> vitatta meg ezt a

<sup>1</sup> Szántó Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Szent Maximilián Kiadó, Miskolc, 1993., *A katolikus egyház 1956-ban*. (Szerk. Rosdy Pál.) Új Ember, Budapest, 2006.

<sup>2</sup> Vö. Balogh Margit: *A katolikus egyház és a forradalom – Események a források tükrében 1955 őszétől 1956 őszéig*. In: *A katolikus egyház 1956-ban*, i. m. 37.

<sup>3</sup> A történeti kutatással foglalkozók talán egyik legnagyobb öröme, ha sikerül rátalálniuk a homályos utalások és „félmondatok” hátterére és értelmére. Tanulmányunk egy ilyen rátalálás, melynek forrása Beresztóczy Miklós és Szántó Konrád OFM két említésszerű megjegyzése volt.

<sup>4</sup> Dr. Werner Alajos és társai, 3.1.9. ÁBTL. V–146695. Itt köszönöm meg Fejérdy Andrásnak, hogy erre felhívta figyelmemet.

<sup>5</sup> Ezek a dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltárban, Grósz József hagyatékában találhatóak. (Az ideiglenes jelzetek miatt e tanulmányban csak az iratok általam adott címét adom meg.) A dokumentumegyüttes darabszámú jegyzékének és fontosabb iratainak megjelenése 2011 tavaszán várható.

<sup>6</sup> Beresztóczy Miklós: *A katolikus békemozgalom húsz éve*. Ecclesia, Budapest, 1970, 51–56.

<sup>7</sup> Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985, 149.

<sup>8</sup> Beresztóczy Miklós: *A katolikus békemozgalom húsz éve*, i. m. 54–55.9

<sup>9</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, 364.

<sup>10</sup> Egyes feltételezések szerint 1960-ban titokban püspökké szentelték. Lásd Fejérdy András: *Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén: az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban*. In: *Csapdában, Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945–1989*. (Szerk. Bánkúti Gábor – Gyarmati György.) ÁBTL – L'Harmattan, Budapest, 2010, 129–156.

tanulmányt, majd a regnumos papok között is átbeszélték annak felvetéseit. Mindezek után a papi közösség tagjai megszervezték, hogy az Esztergomi Főegyházmegye 1956 őszi esedékes koronáin mindig legyen olyan személy, aki felveti és a jelenlevőkkel megvitattatja ezeket a problémákat. Beresztóczy Miklós a fentebb közölt idézetben arra utal, hogy a terv sikerült, mégpedig egy előkészített írás alapján, ami nem csupán az egyház, hanem a társadalom életét érintő kérdésekben is tartalmazott bizonyos megjegyzéseket.

Bálint Andor 2010-es szóbeli közlése<sup>11</sup> és a Beresztóczy-idézet alapján tehát egyértelműen állítható: Emödi László Kiáltványa bekerült az esperesi gyűlésekre, arról eszmecsere folyt, és ez alakította is a budapesti papság „felkészülését” a forradalom napjaira. Állításunkat egy másik forrás közvetetten igazolja. A Pesti belső espereskerület október 23-ai gyűléséről Cseri István (1903–1959) a következőket jegyzi meg: *„A tárgysorozatban, mint az az utóbbi években mindig történt, fenyegető hatalommal belekényszerített témához szóltam hozzá,<sup>12</sup> majd utánam még ugyancsak az összehívást szorgalmazó két oltártestvér is. Azt mondtam akkor, hogy tisztulási folyamat, vagy valami megtisztulásra törekvő akarat van az egész országban megindulóban. Nem látni még, de úgy érzem, hogy új élet hajnala dereng, sugara áttörni készül a kegyetlenül erős, életet elzáró falon. Ha [a] társadalom csaknem minden rétege már kifejezésre juttatta megtisztulni akaró, új életre vágyó szándékát, illő, sőt kell, és elsősorban nekünk papoknak kell, hogy ezt tegyünk, megtisztuljunk önmagunkban és összetételünkben... Két ott jelenlevő oltártestvérünk azt mondta: »Szemtelenül merészen beszélt ott néhány ember«, a másik: »Minden hatalmam és módom megvolna, hogy azt a három embert elintézzem.«”<sup>13</sup>*

Jól láthatjuk, a papság a politikai változást érzékelve még a forradalom előtt „mozgásba jött”, és a forradalomtól függetlenül, már a politikai enyhülés kapcsán ki akarta építeni egy új életter kereteit. Az idézetből ugyanakkor azt is érzékelhetjük, milyen hangulat volt egy esperesi kerületen belül a változás és a békepapi politika képviselői között. Mindazonáltal az Emödi László féle előkészület a békepapok előtt már 1956 szeptemberében világossá tette, hogy egy esetleges társadalmi enyhülés az ő pozíciójukra vonatkozóan milyen negatív következményekkel jár. Ezért sem lehetett véletlen, hogy a mozgalom prominens képviselőik egészen 1957 januárjáig, az első egyházi kérdésről szóló diktatórikus kormánynyilatkozatig hallgattak. Állami háttér nélkül ugyanis elveszettnek érezték magukat.

A történetkutatás egységes véleménye, hogy a papság az 1956-os forradalom idején maximálisan a „helyén volt.”<sup>14</sup> Véleményünk szerint az ekkor megvalósuló egységnek – legalább a budapesti papságra vonatkozóan! – közös forrása kell, hogy legyen. Jelenlegi ismereteink alapján viszont ezt csak Emödi László szinopszisában és az azt megvitató espereskerületi gyűlések eszmecsereiben találhatjuk meg. Nincs tudomásunk arról, hogy a papság együttgondolkodásának más csoportjai is lettek volna a fővárosban.

Emödi Kiáltványának szövegét sajnos a Werner-peranyag sem őrizte meg. Tartalmára viszont több forráscsoportból is következtetni tudunk, amelyek a forradalom további, eddig nem ismert egyházi eseményeibe engednek bepillantást. Ennek egyik ága a dr. Werner Alajos és társai per jegyzőkönyvei, a másik pedig az 1956-os püspökkari dokumentumok csoportja. A Grósz-hagyatékban megmaradt dokumentumok és a regnumos kezdeményezések összekapcsolását részben megerősíteni látszik Bálint Andor visszaemlékezése is, aki szerint Emödiék beadványokat készítettek a főpapi testülethez, de ő úgy tuja, ezek az előterjesztések nem jutottak el a magyar egyház vezetőihez.

<sup>11</sup> Bálint Andor szerint főként a világiak nevelését tűzték ki célul, egyébként konkrét pontokra nem emlékszik.

<sup>12</sup> Az ÁEH az ötvenes évek közepétől azt is meghatározta, hogy milyen témákat kell megtárgyalni az esperesi gyűléseken.

<sup>13</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, Jegyzőkönyv a Központi Szeminárium aulájában tartott gyűlésről, 1.

<sup>14</sup> Vö. Szántó Konrád és Balogh Margit idézett műveit.

## ***Papi gyűlés 1956. október 31-én a Központi Szeminárium dísztermében***

Szántó Konrád (1920–1999) ferences történész Kruppa Kolumbán rendtársára hivatkozva említi meg, hogy a Központi Szeminárium dísztermében október 31-én volt egy papi gyűlés, amelyen Szabó Imre (1901–1976) püspök is részt vett, és ahol az összegyűltek igen erős hangnemben támadták a püspök és a békepapi mozgalom korábbi szerepvállalását.<sup>15</sup> Az összejövetelre vonatkozóan a Központi Szemináriumban sajnos nem ismert semmilyen forrás.<sup>16</sup> Az Esztergomi Főegyházmegye papjai közül viszont Bálint Andor és Parádi Gyula (1929–) jelen voltak ezen a találkozón, és néhány emlékfoszlány erejéig még ma is őrzik az esemény emlékét. A Werner-per egy-két vallomásában pedig megtaláljuk a korabeli visszaemlékezéseket a papi gyűlés jegyzőkönyvével együtt.

Ezek alapján tudjuk, hogy az összejövetel szervezésének ötletét a reformátusok Lónyai utcában tartott délelőtti gyűlése adta, amelyen a regnumi atyák köréből többen is jelen voltak. A katolikus papság találkozájának híre a délelőttől számított néhány óra alatt terjedt el, és így is mintegy 100 pap gyűlt össze a szeminárium dísztermében. Parádi Gyula úgy meséli, hogy az összejövetelre Mindszenty bíborost is várták papjai, aki sajnos nem érkezett meg. Ugyanakkor félve ugyan, de többen elmentek a békepapok közül, közöttük Vértes Andor (1915–1992) és Horváth Miklós (1930–2006) is.

A papi gyűlésről szóló jegyzőkönyv kiemeli, hogy a Budapestre délelőtt visszatérő Mindszenty bíboros tudott a papok „önszerveződéséről”, és támogatta azt. De Szabó Imre helynökön keresztül arra kérte az egybegyűlteket, hogy papságukhoz méltóan szólaljanak fel, az egyház ügyeire irányítsák figyelmüket: „...*egyházunk, hazánk ügye, papi, lelkipásztori teendőink nagyok és mindennél előbbre valók, erre összpontosítsuk minden erőnket*”.<sup>17</sup> Továbbá jelezte, kész egy öttagú papi küldöttség fogadására, ez azonban – az ismert események miatt – nem valósult meg.

Milyen felvetések születtek a Központi Szeminárium dísztermében, mi foglalkoztatta ekkor a papságot? Cseri István elsőként és a megbeszélés szervezőjeként a szerzetesek ügyének megoldását, a katolikus sajtó és nyomda munkába állítását, a karitás fontosságát, az Ecclesia szaküzlet feloszlátását, és a politikai szerveződésekkel, egy esetleges katolikus párttal való együttműködés kérdésének tisztázását várta a bíborostól. Galambos János (1911–1982) az érseki aula megtisztítását, az idegen egyházmegyéből érkezett papok távozását, és az állam által eltávolítottak visszahelyezését kérte. Szörényi Andor (1908–1969) Grósz József kalocsai érsekkel folytatott beszélgetéséről számolt be. Eszerint Grósz kifejtette, hogy már szabadulásakor felvetette az állami emberek előtt Mindszenty bíboros szabadon bocsátást, a szerzetesrendek helyzetének rendezését. Óva intett a politikai pártokkal való gyors szövetségkötéstől, és egy hívő üzenetét is tolmácsolta: a harcokat megoldják a laikusok, a papság a karitásakciókban vegyen részt, ne a fegyveres csatákban. Kerényi György (1910–1985) a háború előtti visszasságokra, és az ennek alternatívájaként feltüntetett Balogh-páter megoldás zsákutcájára, Werner Alajos a szerzetesek és a regnum rehabilitálásra, Parádi Gyula az ifjúság nevelésének kézbevitelére hívta fel a figyelmet. Fölszólalt még: Csizsér Ferenc (1921–1982), Kiss László (1916–1970), dr. Meszlényi Mihály (1901–1993), dr. Bognár Lajos (1923–2002), Páter József (?),<sup>18</sup> Kiszely József (?) és Németh János (1913–1998). „*Emődi László: az utóbbi időben, mint fizikai munkás működött, és így csak kívülről figyelhette az*

<sup>15</sup> Szántó Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, i. m. 67.

<sup>16</sup> Dr. Kuminetz Géza rektor közlése.

<sup>17</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, Jegyzőkönyv a Központi Szeminárium aulájában tartott gyűlésről, 1.

<sup>18</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, Jegyzőkönyv a Központi Szeminárium aulájában tartott gyűlésről, 4. dokumentum kapucinus szerzetesként nevezi meg.

egyház életét. Sokban vereséget szenvedtünk. Keressük meg az okokat, miért tudtak legyőzni. Szerinte lelkibb és anyagiaktól függetlenebb papokra van szükség /Kongrua!/.<sup>19</sup> Ezek után megválasztották a Mindszenty bíborost felkereső küldöttség tagjait, akik a következők voltak: Szabó Imre püspök, Kátay Béla (1890–1968), Seres Ferenc (1910–1994), Cseri István, dr. Kárpáthy Béla (?), Galambos János.

Tompa Nándor vallomása szerint az összejöveteleken a regnumiak közül jelen voltak: Werner Alajos, Emődi László, Kosztolányi István (1903–1977), Fuhrmann Ernő (1897–1983), Jókuti Győző (1898–1958), Jandik József (1890–1958), Rózsavölgyi László, Körmendy István (?), Réthy László (1930–2006), Keglevich István (1927–2000), Döme János (1915–1985), Tompa Nándor.<sup>20</sup>

Amint ebből a rövid összefoglalásból is látható, a papság szellemileg sem volt tétlen az 1956-os forradalom idején, a szabadság légkörének érzékelése és a diktatúra falának megsebzése után, sőt már aközben azokat a lehetőségeket kereste, amelyekkel elkezdheti egy új, a hívők számára is élhető társadalom építését.

### ***A budapesti papság püspöki karhoz írt beadványai***

„A budapesti papság nevében átadott tervezet.” Utólagosan gépelt szöveggé ezt a megjegyzést találjuk azon a Grösz-hagyatékban található, kísérőlevéllel ellátott<sup>21</sup> forráson, amely a papság, a hívek és az állammal folytatandó tárgyalások relációjában tárgyalja a társadalom helyzetét valamint az egyházi vezetéstől „elvárható” lépéseket.

Az előterjesztők az első dokumentumban<sup>22</sup> egy a papságnak szóló körlevél kiadását kérik a főpásztoroktól, amelyben megállapításra kerül, hogy a papság körében voltak olyanok, akik saját vagy az egyház érdekében várt kedvezmények okán szembekerültek az Evangéliummal és a hatályos kánonokkal.<sup>23</sup> A folytatásban arról írnak, hogy ennek a helyzetnek következménye a papság egységének és a beléjük vetett bizalomnak a megbomlása volt. A hibákat keresztény bűnbánattal kell belátni, az érintetteknek pedig el kell fogadniuk a kirótt penitenciát. Továbbá felhívják azoknak a papoknak a figyelmét, akik nem megmaradtak a hűség útján, adjanak hálát e kegyelemért. Az előterjesztők a papság megújulását a lelkipásztori munka, különösen is a hitoktatás buzgóbb végzésében, az „elvesztett bárányok visszahódításában”, a szabadságjogokért folytatott küzdelemben és az evangéliumi szegénységben látják.

A második beadvány<sup>24</sup> egy a híveknek szóló körlevél tematikáját vázolja fel, sőt konkrét körlevéljavaslattal<sup>25</sup> áll elő. Azt kérik a püspököktől, hangsúlyozzák, hogy az ötvenhatos forradalom szabadságeszményei azonosak az evangéliumi értékekkel, amelyhez az egyház, mint megvalósulási feltételt, a szeretet kettős parancsát adja hozzá. A dokumentum érinti a munkásság kérdését, és megállapítja, elhidegülésük a hittől az egyház hibája is volt, de dicséri őket a hitoktatás és a keresztény nevelés mellett való kiállásukért, jogos küzdelmeikért. A parasztság felé annak kinyilvánítását kérik az előterjesztők, hogy az egyház nem követeli vissza nagybirtokait, továbbá javasolják az értelmiség szerepének az értékelését

<sup>19</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, Jegyzőkönyv a Központi Szeminárium aulájában tartott gyűlésről, 4.

<sup>20</sup> Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL. 3.1.9. V–146695/1, 238.

<sup>21</sup> Kísérőlevél a budapesti papság püspöki karhoz intézett beadványához, Kalocsai Érseki Levéltár, Grösz József hagyaték.

<sup>22</sup> A budapesti papság javaslata a püspöki karhoz egy papoknak szóló körlevél tartalmáról, Kalocsai Érseki Levéltár, Grösz József hagyaték.

<sup>23</sup> Azaz a békepapi mozgalom tagjai.

<sup>24</sup> A budapesti papság javaslata a püspöki karhoz egy a hívekhez szóló körlevél tartalmáról, Kalocsai Érseki Levéltár, Grösz József hagyaték.

<sup>25</sup> A budapesti papság körlevéljavaslata a püspöki karhoz, Kalocsai Érseki Levéltár, Grösz József hagyaték.

a „többé nem hazudunk miatt”, valamint az ifjúság és az édesanyák elismerését. „Csak [a] Jézus Krisztus áldozatos szeretetének útján járó ember és társadalom biztosíthatja az igazmondást a félelem ellenére is, az igazságosságot pedig a kapzsiság, vagy ép[p]en a vérengző tömegszennvedélyek ellenére is. E felebaráti szeretet biztos forrása és táplálója pedig a Jézus Krisztus iránti szeretet, a lélek mélyén” – olvassuk a körlevéltervezetben.<sup>26</sup>

A harmadik felterjesztés az egyház és az állam kapcsolatát tárgyalja.<sup>27</sup> A pesti papság az állam és az egyház viszonyának rendezését a sérelmek orvoslásában látta, mégpedig Rómával egységben, szakértői bizottságok segítségével, valamint a hívek tájékoztatásával. A 11 pontban összefoglalt felsorolás az igehirdetési, egyházkormányzati, hitoktatási, és sajtószabadságot, továbbá a Katolikus Szülők Szövetségének helyreállítását, a templomon kívüli ájtatossági és lelkigyakorlatos lehetőségek engedélyezését szorgalmazza. A szerzetesrendek visszaállítását első körben legalább 2–2 kolostor és intézmény újjáalakításával látja megoldhatónak, és felsorolja a kórházakban, fogházakban való szabad lelkipásztorkodás, a Szentszékkal történő szabad érintkezés, majd diplomáciai viszony, illetve egy katolikus tanterv és tankönyv kiadásának szükségességét is. A 11. pont végül a bíboros-érek és más bebörtönzött papok rehabilitálását hangsúlyozza, majd megállapítja: „*semmiféle egyházi előnyért nem tehetünk olyan lépést, amellyel a szabadságáért harcoló nemzet és így Szentséges atyánk nemtetszését magunkra vonnók*”.<sup>28</sup>

### **Grósz József környezetének meglátásai**

De nemcsak a pesti papság, hanem feltehetőleg Grósz József környezete is gondolkodott azon, milyen úton induljon el az egyház és a társadalom kapcsolata a forradalom napjai után. 1956. október 29-ei dátummal maradt ránk egy elaborátum,<sup>29</sup> amely az aktuális helyzet felvázolása mellett jogszabályi hivatkozásokkal áll elő a jövőbeni lépések megtételére vonatkozóan. Ez a tervezet követeléseiben megegyezik minden más előterjesztéssel, tárgyalásának módja azonban sokkal nagyobb ívű, ugyanis a magyar egyház egésze, intézményi oldala szempontjából taglalja meglátásait. Emiatt úgy gondoljuk, hogy ez a munka talán Bárd János (1908–1982) kalocsai segédpüspök vagy Sztrilich Károly (1918–1964) irodaigazgató összeállítása lehet.

A dokumentum két – talán – leghatározottabb megfogalmazása a következő. Nagy Imre „*ígérte, elismerte és vallotta, hogy a magyar nép akaratát kell teljesíteni. Ez a választás útján lesz megismerhető. Épp ő és a párt is, annak vezetői is bevallották, hogy a komm[unista]. párt vezetése alatt álló kormányzás politikai, közigazgatási, gazdasági, igazságszolgáltatási, stb. téren a legburjánzóbb törvénytelenések sorozata volt, s ennek következménye lett a véres felkelés. N[agy]. I[imre]. kormányának történeti jelentősége az legyen, hogy a további vérontást megszüntetve vezessen át az igazi népakarat korszakába.*” (...) „*Egyház belügyeiben csak a CIC lehet irányadó. A békepapi mozgalomról számtalanszor ők maguk megírták, hogy politikai mozgalom, a kormány és a párt állt és áll mögöttük. 1951-*

---

<sup>26</sup> Uo.

<sup>27</sup> A budapesti papság témajavaslat a püspöki karhoz az egyház és állam viszonyának rendezése ügyében és A budapesti papság feljegyzése az egyház és az állam viszonyának rendezéséről. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

<sup>28</sup> A budapesti papság feljegyzése az egyház és az állam viszonyának rendezéséről. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

<sup>29</sup> Elaborátum a magyar (egyház)politikai élet átalakításáról, 1956. október 29. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

*es püspökkari elismertetésük ama megfélemlítési politika eredménye, melyről vezető politikusok számtalanszor elismerték, hogy a törvénytelenések korszaka volt.*<sup>30</sup>

### ***Az új egyházpolitika eszményeinek továbbgondolása a forradalom leverése után***

Budapesten az útkereső dokumentumok születését a forradalom leverése sem tudta megakadályozni. Feltehetőleg egy munkáspaptól, talán Emödi Lászlótól származik az az írás, amelynek szerkesztését december 5-én kezdte meg a szerző, befejezéséhez azonban csak 13-án jutott el.<sup>31</sup> Úgy mondja, parancsba kapta, hogy november 4-én 1/2 10-re készítsen el egy összeállítást Mindszenty bíboros számára – az 1948-56 közötti időszak egyházi életéről –, aki ekkor akarta fogadni őt. A bevezetésben a még élő remény szólal meg: a „december hó 4-én tartott munkástanácsi ülésen az autóközlekedési vállalat munkástanácsi elnöke jelentette ki óriási tapsvihár kíséretében: inkább bevonul családostul a gyárakba, és ha kell, felrobbantja azokat, elpusztul, de okt[óber] 23-nak elveiből egy jöttát sem enged elrabolni...”<sup>32</sup>

A szerző ezt a magatartást jelöli meg mérceként a papság számára, majd arról ír, hogy promemóriája egy szakértői környezetben is megtárgyalt összefoglaló. Érdekes fejlemény, hogy e munka már nem tartja szükségszerűen összefüggő kérdésnek Mindszenty bíboros személyének és a magyar egyház ügyeinek a kérdését. A dokumentum először is elutasítja az ÁEH-val való tárgyalást, amely szerinte ezekben a napokban egyszerre igyekszik stabilizálni szerepét a szovjet csapatok és a kormány felé. A szabad hitoktatásról azt mondja, az elmúlt hetekben gyakorlatilag megvalósult. Úgy látja, a szerzetesrendek az elvett épületek 30 százalékát igényelnék csak vissza, és nem tartja szükségesnek valamennyi szeminárium visszaállítását sem, hanem javasolja azok gimnáziumokká alakítását. Szorgalmazza a protestánsokkal alakítandó egységfront létrehozását, és egy püspökkari körlevél kibocsátását, amely elismeri a magyar ép hősi küzdelmét. Kéri, nyilvánítsák ki a főpásztorok, nem akarják a szociális vívmányok eltörlését. „A kormány suttogó propagandája ugyanis kezdi éreztetni hatását egyes munkáskörökben, melyeket félrevezetnek azzal, hogy Mindszenty bíboros úr öminenciája nov. 3. beszédében azt jelentette volna be, hogy a földet visszakövetelik a parasztoktól, a gyárakat és bankokat pedig visszaadják a nagytőkéseknek.”<sup>33</sup> A szerző itt utal arra a nyilatkozatra, amelyet a prímás a Reutersnek adott, amiben visszautasította ezt a vádat. Továbbá súlyos bűnnek nevezi Hamvas Endre csanádi püspök december 11-ei levelét. Ez – Gergely Jenő későbbi megállapítása szerint – arra kérte a híveket, hogy ne hallgassanak a sztrájkra buzdítókra.<sup>34</sup>

### ***Egyház és szocializmus?***

Valószínűleg ugyancsak budapesti papok készíthették azt a feljegyzést, amely időrendben az 1956-os reformhangulat utolsó összefüggő javaslatlétéle a püspöki kar felé.<sup>35</sup> Az írás az egyházi élet robbanásszerű újjáéledéséről ír, és arról, hogy a zavaros körülmények között a püspöki kar az első irányító tényező az országban. Ezt a helyzetet úgy mutatja be, mint lehetőséget arra, hogy az egyház a munkások előtt visszaszerezze becsületét. A kiáltvány

<sup>30</sup> Uo.

<sup>31</sup> Pro memoria a katolikus egyház követeléseiről, 1956. december 5. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

<sup>32</sup> Uo.

<sup>33</sup> Uo.

<sup>34</sup> Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*, i. m. 156.

<sup>35</sup> A budapesti papság feljegyzése a katolikus egyház társadalmi feladatairól, 1957. január 1. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

gyakorlatilag ugyanazokat a kéréseket foglalja magában, mint amelyek az előző forrásokban szerepeltek. Egyben azonban lényegesen különbözik. Az idő előrehaladtával mindezt a szocialista keretek között tartja szükségesnek megvalósítani. „*A munkások ragaszkodnak a szocializmushoz. De érezvén a modern pogányság sivár, lélektelenségét, nemesebb, emberibb életre vágyik és ösztönösen az egyház felé fordul. A kereszténységben keresi az alapot, melyen biztosan megállhat és a kereszténység, amint átformálta és megkeresztelte kétezer év minden jelentős forradalmát és szellemi áramlatát, Isten segítségével képes lesz nemes tartalmat adni a szocializmusnak is.*”

### ***Az utolsó jelentősebb kezdeményezés vidékről***

Szántay Szémán István miskolci görög katolikus helynőktől egy kísérőlevél maradt fenn,<sup>36</sup> amely 1957. január 9-én kelt, és ennek az időszaknak az utolsó forrása. Eredetileg 4 db melléklet csatlakozott hozzá, ez azonban az idők során elkeveredett. A kísérőlevél szerint ő is a papság javaslatait ajánlja a püspöki kar vezetőjének figyelmébe.

A budapesti papság egy része 1957 januárjában még próbálkozott hasonló összeállítások készítésével, 1957 telének végén, tavaszán. Emödy László, Tompa Nándor és Werner Alajos ekkor már egy olyan körlevelet állított össze, amely kimondja: nincs vallásszabadság Magyarországon, vagyis az 1956-os változások legelső tevékeny érzékelői megállapították a visszarendeződést. A körlevél írói azt akarták elérni, hogy az általuk elkészített tiltakozás püspökkari közleményként jelenjék meg, s a konferencia szólítsa fel a hitoktatókat, hogy ne tartsanak az iskolákban hittanórákat, ezzel fejezzék ki elégedetlenségüket. A Werner-perben szereplő vallomások szerint a fogalmazványt Werner Alajos, a Regnum Marianum házfőnöke el is vitte Grósz Józsefhez, ám ő nem tartotta bölcs lépésnek a nyilvánosságra hozatalát.<sup>37</sup>

### ***A beadványok hatása a püspöki kar gondolkodásmódjára***

Grósz József viszont olvasta az itt bemutatott dokumentumokat, kijegyzetelte, és püspöktársainak javaslataival, valamint a szerzeteselőjárók nevében írt előterjesztésekkel egybevetve valamennyi lényeges pontját beépítette tárgyalási tervébe. Ezt bizonyítják a dokumentumon található piros ceruzás aláhúzások, amit Grósz József más ügyek estében akkor alkalmazott, ha az adott gondolatot átemelte saját előterjesztésébe. A püspöki kar elnökének e háttéranyag alapján elkészített javaslatcsoportja azonban pozitív módon már nem kerülhetett az állammal folytatott tárgyalások pontjai közé, mert 1957-től a diktatúra újból régi medrébe tért vissza.

Ez az írásos forráscsoport, mindamelllett, hogy kortörténeti érdekesség, tükrözi annak a nem szocialista értelemben vett éberségnek, amellyel a papság 1956-ban a társadalom életének alakulását kísérte. A dokumentumok rávilágítanak arra, hogy mennyire jelen volt bennük a történelem adta lehetőségek és feltételek keretében a kihasználása a hit továbbadására, egy új társadalmi rend kialakításában. És amint láttuk, ezt a készséget nem csupán a diktatúra súlya növelte, közös eszmecseréik ugyanolyan mértékben alakították. Ez a papi egység és karakter példa lehet a mi nemzedékünk számára is.

---

<sup>36</sup> Szántay Szémán István miskolci általános helynök kísérőlevele Grósz József kalocsai érsekhez, a görög katolikus papság javaslatai kapcsán, 1957. január 9. Kalocsai Érseki Levéltár, Grósz József hagyaték.

<sup>37</sup> Vö. Dr. Werner Alajos és társai, ÁBTL 3. 1. 9. V–146695/1. 180.